

ğine ve 19 Ağustos 1845'te meclis başkanlığına getirildi. Bu görevi esnasında Maliye Nâzırı Nâfiz Paşa ile birlikte ülkenin imar işlerine harcanmak üzere Meclis-i Vâlâ'ya bağlı Nâfia Hazinesi adıyla bir fon oluşturdu. Bu birim daha sonra Hazine-i Nâfia Müdürlüğü'ne ve arkasından kısa bir süre faaliyet gösteren Nâfia Nezâreti'ne dönüştürüldü. Yine bu dönemde eğitimle ilgili reformları görüşmek amacıyla kurulan Meclis-i Maârif-i Umûmiyye, Meclis-i Vâlâ ile Hariciye Nezâreti'nin ortak sorumluluğuna verildi. Rifat Paşa, iki buçuk yıl kadar başkanlık görevinde kaldıktan sonra 29 Şubat 1848'de Maliye nâzırı oldu. 23 Nisan 1848'de üçüncü defa Hariciye nâzırlığına, 14 Ağustos 1848'de de tekrar Meclis-i Vâlâ reisliğine getirildi. Bu görevinden 26 Nisan 1849'da azledildi ve Ocak 1850'de Mecâlis-i Âliye memuriyetine tayin edildi.

29 Nisan 1850'de üçüncü defa Meclis-i Vâlâ reisliğine getirildiyse de 5 Haziran'da Mustafa Reşid Paşa'nın bu göreve getirilmesi üzerine vazifesinden ayrılmak zorunda kaldı. 5 Nisan 1853'te Fuad Paşa'nın istifasıyla boşalan Hariciye Nezâreti'ne tayin edildi. 15 Mayıs 1853'te Mustafa Reşid Paşa'nın bu defa Hariciye Nezâreti'ne tayiniyle tekrar görevini bırakmak zorunda kaldı ve dördüncü defa Meclis-i Vâlâ reisliğine getirildi. 23 Mart 1854'te bu görevinden alındı. 8 Ekim 1854 tarihinde bu sırada yeni kurulmuş olan Meclis-i Âlî-i Tanzîmat üyeliğine getirildi, bir ara bu meclisin reis vekilliğinde bulundu. Rifat Paşa, kalp hastalığına bağlı olarak ayağında meydana gelen şiddetli ağrılardan kurtulmak amacıyla geçirdiği ameliyattan dört ay sonra 16 Cemâziyelâhir 1273 (12 Şubat 1857) tarihinde vefat etti ve Eyüp'te Bostan İskeleyi'nde Mihrişah Vâlide Sultan Türbesi haziresindeki mezarına defnedildi. Edip, zeki, halim selim, kitâbette mahir, açık sözlü, yenilikçi, cömert, nüktedan ve ihtiyatlı bir kişiydi.

Metternich'in etkisinde kalmış ıslahatçı bir devlet adamı olan Sâdık Rifat Paşa, bazı yeni kanunların çıkarılması ve kısmî ıslahatla devletin Avrupa devletleri seviyesine ulaşabileceği kanaatindeydi. Savaşın mümkün mertebe kaçınılması, bununla birlikte askerî gücün sürekli savaşa hazırlıklı bulundurulması, üretimin artırılarak masrafların kısılması, zaruret olmadıkça iç borçlanmaya gidilmemesi, yeni vergilerden kaçınılması, can ve mal güvenliğinin sağlanarak müsâderenin kaldırılması, eğitimin yaygınlaştırılması, Avrupa'dan uzmanlar getirilerek tarım, sanayi ve ticaretin geliştirilmesi, büyük devletlerin mer-

kezlerinde dâimî elçi bulundurulması, rüşvetin önlenmesi ve devlet politikalarının kalıcı olmasını savunan Rifat Paşa medeniyetin yeni binalar inşa etmek, âdet, kıyafet ve ziyet değiştirmekle mümkün olmayacağını ifade eder. Ayrıca padişahın ve sarayın giderlerinin belli bir bütçe dahilinde hükümetin kontrolünde bulundurulması ve nizamla aykırı çıkan padişah iradelerinin uygulanmaması gibi dönemi için hayli radikal olan ilkeleri dile getirebilmiş bir devlet adamıdır. Devletin esası olarak belirttiği adaletin yönetimdeki önemi ne işaret eden Rifat Paşa, Avrupalı devletlerin reformlar konusunda tavsiyelerde bulunmasına değil bunu bir tahakküm ve devletin iç işlerine müdahale vasıtası haline getirilmesine karşıdır.

İyi bir gözlemci olan Sâdık Rifat Paşa gezip gördüğü ülkeler hakkındaki izlenimlerini kaleme almıştır. Oğlu Mehmed Rauf Paşa, babasının ölümünden sonra yazılarından yaptığı seçmeleri *Müntehabât-ı Âsâr* adı altında toplayıp yayımlamıştır. Risâleler şeklinde neşredilen bu yazılar Rusya Muharebesi Tarihi, Gülbün-i İnşâ, Avrupa Ahvâline Ait Risâle, İtalya Seyahatnâmesi, Ma'rûzât, Mustafa Reşid Paşa'ya Yazdığı Mektuplar, Viyana'dan Bâbî-âli'ye Yazdığı Mektuplar, İskenderiye'den Bâbî-âli'ye Yazdığı Mektuplar, Tanzîmât-ı Hayriyye'ye Dair Valilere Gönderilen Ferman ve Siyasî Yazılar, Resmî ve Hususî Mektupları, Meclis-i Vâlâ Reisi ve Meclis-i Tanzîmat Âzası İken Kaleme Aldığı Mazbatalar, Devlet İşlerinin Düzeltilmesi İçin Muhtelif Zamanlarda Yazılan Lâyhalar ve Mazbatalar, Bazı İslahata Dair Kaleme Aldığı Lâyhalar, Risâle-i Ahlâk, Zeyl-i Risâle-i Ahlâk, Âsâr-ı Rifat Paşa, Siyâset-i Esâsiyye ve Dâhiliyye başlıklarını taşımaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Sâdık Rifat Paşa, *Müntehabât-ı Âsâr*, İstanbul, ts.; *Sicill-i Osmânî*, II, 406-407; Abdurrahman Şeref, *Tarih Musâhabeleri*, İstanbul 1339, s. 115-124; Mehmet Zeki Pakalın, *Maliye Teşkilâtı Tarihi* (1442-1930), Ankara 1977, III, 76-95; Bekir Güney, *Mehmed Sâdık Rifat Paşa'nın Hayatı, Eserleri ve Görüşleri* (yüksek lisans tezi, 1992), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Ali Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform: 1836-1856*, İstanbul 1993, tür.yer.; Ahmet Güner Sayar, *İktisat Metodolojisi ve Düşünce Tarihi Yazıları*, İstanbul 2005, s. 154-162; Ali Fuat, "Ricali Tanzimattan Rifat Paşa", *TOEM*, yeni seri, I/2 (1930), s. 1-11; Ercüment Kuran, "Osmanlı İmparatorluğu'nda İnsan Hakları ve Sâdık Rifat Paşa (1807-1857)", *TTK Bildiriler*, VIII (1981), II, 1449-1453; Necdet Kurdakul, "Mehmet Sadık Rifat Paşa", *TT*, XII/71 (1989), s. 56-62; Yaşar Semiz, "Sadık Rifat Paşa (1807-1857) Hayatı ve Görüşleri", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 1, Konya 1994, s. 135-144.

ALİ AKYILDIZ

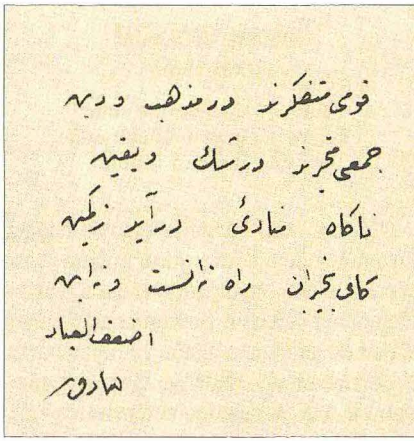
SÂDİK VİCDÂNÎ

(1866-1939)

Tarikat silsilelerine dair
Tomar-ı Turuk-ı Aliyye adlı
eseriyle tanınan müellif.

9 Kasım 1866'da Safranbolu'da doğdu. Ziraat Bankası Kastamonu Şubesi İdare Meclisi kâtibi Kayıkçızâde Mustafa Sâdık Efendi'nin oğludur. Kastamonu Rüşdiyesi'nde iki yıl okudu. Sülüs ve nesih hatlarından icâzet aldı. Kâdiriyye tarikatına mensup bir aile çevresinde yetişmesine rağmen Nakşî-Hâlidî şeyhi Ahmed Mâhir Efendi'ye intisap etti. Kastamonu Vilâyeti İstînaf Mahkemesi'nde başkâtip olan babasının yanında kalem mülâzımı olarak çalışmaya başladı (Temmuz 1880). İki yıl sonra aynı mahkemenin ceza dairesinde zabıta kâtipliği görevine tayin edildi. 1887'de Merkez-i Bidâyet Mahkemesi Hukuk Dairesi âza mülâzımlığına seçildi. Aynı yıl Kastamonu Mülkî Rüşdiyesi'nde hüsnühat, askerî rüşdiyede imlâ dersleri verdi. Ertesi yıl Kastamonu Vilâyeti Mektupçuluk Kalemî'nde müsewidliğe geçerek hayatı boyunca sürdürdüğü mektupçuluk görevine başladı. 1893'te seyrü sülûkünü tamamlayarak Ahmed Mâhir Efendi'den Nakşî-Hâlidî icâzetnâmesi aldı. Mektupçuluk görevinin yanında 1894'te Kastamonu vilâyet gazetesinin başmuharrirliğine getirildi. 1312 (1894) tarihli *Kastamonu Salnâmesi*'ni hazırladı. Kastamonu Telgraf başmüdürlüğünün saraya gönderdiği jurnalin ardından valinin tasdikiyle vilâyet memurlarının dağıtılması sırasında Diyarbekir Mektûbî mümeyyizliğine tayin edildi. Tayini kabul etmemesi üzerine aynı görevle Görice'ye gönderildi. Kastamonu'daki vilâyet mektupçuluğu ve vilâyet gazetesindeki görevi, Rumeli-Manastır vilâyetindeki Görice sancağı tahrirat müdürlüğüne tayiniyle 3 Mart 1897'de sona erdi.

Sâdık Vîcdânî'ye Görice'deki yeni göreviyle birlikte Rumeli kazalarından Kolonya, İstarve, Kesriye ve Komanova'nın âşârını toplama görevi verildi. Bu sırada Arnavutlar arasındaki kan davası gütme âdetinin ortadan kaldırılması için kurulan Musâlaha-i Dem komisyonlarında görev aldı. Mayıs 1900'de Kosova Vilâyeti İdare Meclisi başkâtibi oldu. Mayıs 1902'de Basra vilâyeti mektupçuluğuna tayin edildi. Basra'da Hamidiye Hicaz demiryolunun inşası için halktan yardım toplamada gösterdiği başarıdan dolayı çeşitli nişan, derece terfii ve maaş artımıyla ödüllendirildi. Ocak

Sâdık Vîcdânî'nin el yazısı

1904'te yeniden Manastır vilâyet mektupçuluğuna gönderildi. Basra'dan dönerken deniz yoluyla Bombay'a gitti. Bir hafta kadar burada kalarak Kâdiriyye'nin Hindiyye koluna mensup dervişlerle tanıştı. Manastır vilâyeti mektupçuluğu esnasında hürriyet yanlısı bir tavır sergilediğinden 1 Temmuz 1908'de Manastır'dan Trabzon mektupçuluğuna sürgün edildi. Meşrutiyet'in ardından bazı yüksek memurların tasfiyesi sürecinde Ocak 1909'da Trabzon mektupçuluğundan azledildi. Dört yıl kadar mâzûliyet maaşıyla geçindikten sonra Ocak 1913'te Ankara Vilâyeti Tahrirat müdürlüğüne getirildi. Temmuz 1919'da Hudâvendigâr (Bursa) vilâyet mektupçuluğuna tayin edildi. Bursa'da vali vekilliği yaptı. Bursa işgal edilince görevinden ayrılarak İstanbul'a döndü. 7 Mart 1925'te yeni bir vazifeye tayinini istemesi üzerine Aydın'da Tasfiye Komisyonu üyeliğine gönderildi, bu görevden emekli oldu. 1934'te soyadı kanunu çıktıktan sonra aile lakapları olan Kayıkçıoğlu soyadını aldı. 22 Ekim 1939'da İstanbul'da vefat etti ve Merkezefendi Kabristanı'na defnedildi. Oğlu Mehmet Rıdvan'ın iki yaşında iken ölümünden büyük üzüntü duyan Sâdık Vîcdânî, ilk eserlerinde Kastamonulu Sâdık Vîcdânî, bu tarihten sonra Ebû Rıdvan Mustafa Sâdık Vîcdânî adını kullanmıştır. Sâdık Vîcdânî'nin bürokrasideki faaliyetlerinin yanında memleketi Kastamonu'da vilâyet gazetesinde başlayan verimli bir yazı hayatı vardır. Mektupçuluk vazifesi gereği tayin edildiği illerdeki vilâyet gazetelerinde dinî, ahlâkî ve içtimâî konularda makaleler ve şiirler yazmış, eserlerini görev yaptığı

vilâyetlerin matbaalarında bastırmıştır. *Cerîde-i Sûfiyye* mecmuasında şiir ve makaleleri yayımlanmıştır.

Eserleri. 1. Tomar-ı Turuk-ı Aliyye*. Tarikatlar, silsileleri ve şubeleri hakkında dört kitaptan oluşan külliyat (*Melâmilik*, İstanbul 1338-1340; *Kadıriyye Silsilenâmesi*, İstanbul 1338-1340; *Halvetiyye Silsilenâmesi*, İstanbul 1338-1340; *Sûfî ve Tasavvuf*, İstanbul 1340-1342) Sâdık Vîcdânî'nin en önemli çalışmasıdır. Eser İrfan Gündüz tarafından sadeleştirilerek *Tarikatlar ve Silsileleri* adıyla neşredilmiştir (İstanbul 1995). **2. Perişan** (İstanbul 1308). İlk dönemlerde yazdığı şiirlerini, *Gülîstân ve Bahâristân*'dan yaptığı şiir tercümelerini, Kastamonu gazetelerindeki bazı yazılarını, şeyhi Ahmed Mâhîr Efendi'ye takdim ettiği mektupları ihtiva etmektedir. **3. Nağamât-ı Vîcdânîyye** (Kastamonu 1312). Eserde Ahmed Mâhîr Efendi'nin gazellerine terbî, tahmîs ve tesdîsler, yakınları için yazdığı mezar taşı kitâbeleleri, tarihler, önemli siyasal ve sosyal olaylara dair şiirler, *İkinci Perişan* ya da *Kahkaha* adlı basılmamış şiir kitabından alınan manzumeler yer almaktadır. **4. Cen-netmekân Murad Hân-ı Hâmis Hazretlerinin Hapis Hâli ve Son Vedâ** (İstanbul 1326). **5. Berk-ı Fezâ** (İstanbul 1327). Eserin mukaddimesinde kitaptaki yazıların edîbane dörtlüklerden ibaret olup toplumu ilgilendiren ciddi konuları, sızlanış ve serzenişleri, garamiyyâtı ve kendi hayatına dair manzum ve mensur yazıların içereceği belirtilmektedir. Kitapta ayrıca 1324 (1906) tarihli "Hürriyet", "Sürûd-i Hürriyet", "Padişah ve Millet" ile Midhat Paşa için söylenmiş "Tazmin" başlıklı şiirler yer almaktadır. **6. Fihrist-i Kur'ân-ı Kerîm** (İstanbul 1330). **7. Mahallât ve Kurâ Hey'ât-ı İhtiyâriyyesinin Bâhusus Muhtarların Kavânîn-i Devlet ve Evâmîr-i Hükûmet ile Muayyen Vezâif-i Umûmiyyesini Câmî ve Muvazzah Tâlimâtname (Ankara 1329-1331). **8. Neşîde-i Cihâd-ı Ekber** (Ankara 1330). **9. Dâstânnâme-i Vîcdânî** (Ankara 1330). **10. Musahhah ve Muvazzah Tefe'ül-nâme-i Muhyiddîn-i Arabî** (1332). Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye nisbet edilen eserin tahkik ve açıklamasını, tefe'ül âdâbı ve usulünü içermektedir. **11. Gülbang-i Cihâd-ı Ekber** (Ankara 1333). **12. Cuma Namazı** (İstanbul 1335-1337). **13. Bayram Namazları** (İstanbul 1335-1337). **14. Parasız** (İstanbul 1337-1340). Eski jandarma kumandanlarından Âgâh Paşa'nın aynı vezin ve kafiye-de söylediği şiirden uyarlanan "parasız" re-**

difli şiirini ihtiva etmektedir. **15. *Hitâbiyyât*** (Bursa 1336-1338). Ankara'da verdiği bir konferansın genişletilmiş şeklidir. **16. *Hazret-i Muhammed (a.s.) Niçin Çok Evlendi?*** (İstanbul 1928). Ahmet Karadut tarafından sadeleştirilerek aynı adla (Ankara 1998) ve Dursun Gürlek tarafından *Peygamberimiz Niçin Çok Evlendi?* ismiyle (İstanbul 1993) neşredilmiştir. **17. *Lübbü'l-ahzâb li-cemî' l-ihvân ve'l-ahbâb*** (İstanbul, ts.). Birçok defva basılan bir hizb mecmuasıdır. Şeyhülislâm Ebûsuûd Efendi'nin hizbiyle (Vird-i Ebûsuûd) sıkıntılı zamanlarda okunan salât-ı nâriyyenin metin ve tercümelerini ihtiva eder.

BİBLİYOGRAFYA :

Tomar-Kadirîyye, s. 4, 26, 52, 56, 73; İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, s. 2005-2008; Aziz Demircioğlu, *100 Yıllık Kastamonu Basınında Kim Kimdir 1872-1972*, Kastamonu 1980, s. 54-55; Mustafa Aşkar, *Tasavvuf Tarihi Literatürü*, Ankara 2001, s. 234-236; Ali Birinci, *Tarih'in Gölgesinde Meşahir-i Meçhûlde Birkaç Zât*, İstanbul 2001, s. 23-30; a.mlf. – İsmail Kara, "Mek-tupcu, Mutasavvıf, Yazar, Şair Sadık Vıcdanî", *TT*, XIII/78 (1990), s. 35-38; Mustafa Kara, "İşgal Günlerinde Vali Vekili Sâdık Vıcdanî", *Bursa Araştırmaları*, sy. 11, Bursa 2005, s. 22-24; Abdülkerim Abdülkadirioğlu, "Ahmed Mâhir Efendi", *DİA*, II, 98.

SEMİH CEYHAN

SA'DÎ, Abdurrahman b. Abdullah

(عبد الرحمن بن عبد الله السعدي)

Abdurrahmân b. Abdillâh
b. İmrân b. Âmir es-Sa‘dî
(ö. 1066/1656)

***Târîhu's-Sûdân* adlı eseriyle tanınan
Tinbüktülü tarihçi.**

30 Ramazan 1004'te (28 Mayıs 1596) Tınbüktü'de doğdu. Ailesi muhtemelen Arap asıllıdır. Öğrenimine bölgenin tanınmış ilim adamlarından olan babası Abdullah ile Muhammed Kurdî'nin yanında başladı. Muhammed b. Muhtâr ile Mâlikî fakihi ve muhaddis Ebû'l-Abbâs Ahmed Bâbâ et-Tınbüktî'den ders aldı. Ardından kardeşleriyle birlikte bölgenin diğer önemli şehri Cenne'ye gitti ve 1036'da (1627) Senkûrî Camii'ne imam tayin edildi. 1047'de (1637) imamlık görevinden alınınca Tınbüktü'ye döndü. Bir müddet sonra şehrin kumandanı Saîd b. Ali el-Mahmûd tarafından imam tayin edildi. Sa'dî, bu dönemde Fas adına Tınbüktü'de hüküm süren Tınbüktü Paşalığı yönetimi nezdinde büyük itibar kazandı. 1056 (1646) yılında kâtiplik görevine getirildi. Bölgedeki diğer hükümdarlarla yapılan barış görüşmelerine ve